

ŽURNĀLISTI ATMIŅU FRONTĒ

Mārtiņš Kaprāns, *Dr. sc. comm.*,

LU Filozofijas un socioloģijas institūta vadošais pētnieks

Bijušie padomju okupācijas perioda žurnālisti ne pārāk bieži publicē memuārus. Atšķirībā no citiem inteliģences pārstāvjiem viņi pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas biežāk klusēja, nevis centās ieskrāpēt savu pieredzi mēmajās laika klintīs sienās. 2021. gadā Rīgas izdevniecības *Laika grāmata* publicētie biogrāfiskie vēstījumi – Egona Strautiņa grāmata *Kantoris 72/89: Karjera, kārtis, kaislības* un Voldemāra Hermaņa *Mana skiču klade* – liecina par mēģinājumiem šķērsot šo klusēšanas robežu.

V. Hermanis un E. Strautiņš ir ilgstoši strādājuši laikrakstā *Cīņa*, kas LPSR mediju hierarhijā bija oficiālākais no oficiālajiem preses izdevumiem. *Cīņas* redaktoram tika ierādīta pastāvīga vieta Latvijas Komunistiskās partijas (LKP) Centrālās komitejas birojā – faktiski augstākajā LPSR lēmēj institūcijā –, un šajā laikrakstā vistiešākajā veidā atbalsojās LKP ideoloģiskās nostādnes. Lai gan V. Hermanis un E. Strautiņš pārstāv dažādas paaudzes, viņu profesionālā dzīve veidojās t. s. vēlinajā padomju periodā, ar kuru apzīmē laika posmu no 60. līdz 80. gadiem. V. Hermanis vadīja *Cīņas* Starptautisko ziņu nodaļu (1965–1985), bet E. Strautiņš kopš 1972. gada strādāja par reportieri un vēlāk vadīja Rūpniecības, celtniecības un transporta nodaļu (1981–1989). Tādējādi abas grāmatas papildina *Cīņas* redaktora vietnieka (1964–1969) Augusta Ledīņa agrāk publicētās atmiņas grāmatā *Kas ir, tas ir* (2011), kā arī ilggadējā *Cīņas* redaktora Jāņa Britāna apjomīgo videoliecību, kas glabājas Latvijas Okupācijas muzeja krātuvē.

Priekškaru uz padomju laika žurnālistikas skatuvi daudz plašāk atļaujas pavērt E. Strautiņš. Viņš kodolīgi, bet ar zināmu ironijas un paškritikas devu apraksta padomju žurnālista darba specifiku. Piemēram, tiek stāstīts

par došanos reidos kopā ar radiožurnālistiem, lai pārbaudītu saimnieciskas nebūšanas, vai par komandējumu uz Tjumeņas apgabalu, kur latvieši būvējuši ceļus. Tāpat E. Strautiņš palīdz iztēloties *Cīņas* redakcijas ne tik ideologizēto gaisotni, raksturojot savus kolēģus (J. Britāns, Ēriks Hānbergs, Edgars Preilis u. c.) un kopējās izpriecas. Īpaši vērtīgas, manuprāt, ir atmiņas par Aigaru Misānu, kas vēlinajā padomju periodā veidoja strauju nomenklatūras karjeru, bet 90. gados tikpat strauji pazuda no sabiedrības acīm. E. Strautiņš piedāvā arī versiju, kā Atmosdas procesi ietekmēja *Cīņas* ikdienu un stiprināja iekšējo frakcionārismu “partijas orgāna” redakcijā. Šķiet, pretrunu pilno brūkošās padomju iekārtas morāli vislabāk izsaka šie viņa vārdi: “Uz varoņa lomu netaisijos pretendēt, bet arī konformismam ir robežas, kaut savējās sen biju piemērojis apstākļiem.”

V. Hermanis arī atsedz Padomju Latvijas žurnālistikas virtuvi, tomēr tā atklājas kaleidoskopiskā veidā, bieži aprobežojoties ar epizodisku personību vai notikumu izcelšanu. Plašāks skatījums uz laikrakstu *Cīņa* un žurnālistu paveikto tiek atstāts otrajā plānā. Toties viņam izdodas labi parādīt, kā padomju laika starptautisko notikumu apskatnieks radīja savu sociālo kapitālu no kontaktiem ar “sociālistiskā bloka” cilvēkiem Uzbekijā, Vācijas Demokrātiskajā Republikā, Polijā un citviet. Šīs atmiņas papildina redaktora pieredze pretrunīgi vērtētajā laikrakstā *Dzimtenes Balss*, kas Atmosdas izskaņā pārtapa laikrakstā *Tēvzemes Avīze*. Kopumā gan V. Hermaņa sastikētajā atmiņu kolāžā lielāka uzmanība ir pievērsta Atmosdai un pārejas laikam – 90. gadiem –, uz kā fona tiek vēstīts par rietumnieciskām personībām, tādām kā Dānijas Kultūras institūta Rīgā vadītāju Riki Helmsu vai Miķeļa Valtera dēlu Andri Jēkabsonu-Valteru. Savstarpēji

nesaistīto notikumu un personāžu birums ir tik apjomīgs, ka tas, iespējams, izbirs cauri lasītāja apziņai. Grāmatai būtu lieti noderējis rūpīgāks redaktora darbs, kas autora stāstījumā nodrošinātu hronoloģisku un/vai tematisku konsekveni.

Abas atmiņu grāmatas ir uzrakstītas visnotaļ atšķirīgā stilā un tonīkārtā. Kamēr E. Strautiņš atļaujas būt personisks, V. Hermanis vērs skatu uz savas un citu cilvēku dzīves proscēniju. Taču, atgriežoties pie padomju laika kā šo grāmatu saistvielas, vērtīgas lapaspuses ir veltītas sadarbībai ar padomju režīmu. Tā ir tēma, kas vēl aizvien skaitās neērts temats bijušajai padomju inteliģencei. No mediju darbiniekiem par to, šķiet, publiski visatklātāk ir runājuši Mavriks Vulfsons memuāros *Kārtis uz galda!* (1997), Rihards Kalvāns grāmatā *Atklusējumi* (2006) un Jānis Škapars savā divsējumu dienasgrāmatā *Barjerskrējiens* (2008, 2015).

Abu šeit aplūkoto grāmatu autori bija LKP biedri, kas viņiem, bez šaubām, pavēra labākas karjeras iespējas. Sadarbības pieredzi caurvij zināma nolemtības izjūta, jo “ideoloģiskās frontes kareivim”, kā norāda V. Hermanis, nebija iespējams nekrīst konformismā. E. Strautiņš šo nolemtību gan atjauc ar zināmu cinisma piedevu: “Ja dzīvē gribi kaut ko sasniegt, – mācies, ja vēlies darbā tikt uz priekšu, – stājies partijā. Elementāri primitīva karjerista loģika, vai ne?” Šis atšķirīgās perspektīvas liecina ne tikai par dažādām personībām, bet arī par divu paaudžu atšķirīgajām robežlinijām, kas tika novilkas

attiecībās ar padomju režīmu un kas arī šodien strukturē starppaaudžu atmiņu diskursu. Pēckara paaudzei, kuru pārstāv V. Hermanis, nolemtība ir centrālais motīvs attiecībās ar varu, savukārt t. s. pēdējā padomju paaudze, kurā iekļaujas E. Strautiņš, lielāku nozīmi piešķir oportūnismam un apzinātai dubulto standartu stratēģijai.

Vēsturiski nozīmīgas ir arī abu autoru atmiņas par saskarsmi ar Valsts drošības komiteju. V. Hermanim, cik var nojaust, īpaši bieži kontakti ar šo mitoloģizēto padomju iestādi sanāca *Dzimtenes Balss* periodā. Atgādināšu, ka šis laikraksts tika izveidots ar nolūku uzrunāt un šķēlt latviešu trimdu, cenšoties iesēt tajā maldinošas domas par labo dzīvi Padomju Latvijā. Laikraksta darbība, arī 80. gadu otrā pusē, atradās VDK interešu lokā. Žēl, ka V. Hermanis tikai garāmejojot piemin tādus interesantus un citos memuāros vai mutvārdu liecībās iepazītus čekas cilvēkus kā Helmūtu Kreicbergu vai Paulu Ducmani. Savukārt E. Strautiņš dalās ar atmiņām par to, kā “drošībnieki” izpostīja viņa vienaudžu dzīvi, kā arī nedaudz sociālpsiholoģiski ieskicē atsevišķu personu (Arnis Jūmītis, Juris Miļevskis) vēlmi kļūt par VDK štata darbiniekiem.

Recenzija tapusi ar Latvijas Zinātnes padomes finansējumu, projekts *Neatkarības arheoloģija: jaunas pieejas nacionālajai pretestības vēsturei Latvijā*, projekta Nr. VPPELETONIKA2021/2-0003.